

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

RUŽICA PŠIHISTAL (Osijek – Filozofski fakultet)

PRIGODNICE FRA GRGE MARTIĆA BISKUPU STROSSMAYERU

POGLED U USMENOKNJIŽEVNU RETORIKU

UDK 821.163.42–1.09Martić, G.

Broj prigodnica posvećenih biskupu Strossmayeru premašuje sva očekivanja: kada bismo ih usustavili prema kronologijskim ili tematskim odrednicama, mogli bismo sačiniti *pjesničku povjesnicu* Strossmayerova života. No čak i ako izbjegnemo ovako ambiciozan pothvat te predmet istraživanja svedemo na ograničen i raspoloživ korpus prigodnica samo jednog autora, pred nama je materijal dostatan za znanstvenu raščlambu. Ako se pak odlučimo za fra Grgu Martića (1822–1905), u istraživanje smo uključili Strossmayerova »prigodničara« *par excellence*, jer nema među svim onim brojnim pjesnicima i »stihotvorcima« niti jednoga koji je ispjevao veći broj prigodnica nego što je to učinio taj učeni franjevac: »hrvatski Homer«, kako ga je prozvao V. Jagić. Kada je riječ o pjesničkim tekstovima prigodnicama, temeljne su smjernice istraživanja unaprijed zadane neovisno o tomu tko ih je i s kakvom nakanom ispjevao. Literarnost se tih pjesničkih tekstova ne može tražiti u autonomnoj autorskoj inventivnosti na sadržajnom planu, nego na izričajno-stilskoj razini pjesničkoga diskursa, a determinirajuće čimbenike sukladno tomu nećemo naći u estetičkim ili poetičkim traktatima nego u retoričkim kodovima propisanim unutar triju retoričkih polja: teorije argumentacije, teorije kompozicije i teorije elokucije. Kao sveobuhvatna komunikacijska gramatika, retorika propisuje i selekcijska i kombinacijska pravila pri nastanku pjesama prigodnica kako na razini odabira tematsko-motivskih jedinica tako i na razini dispozicije građe i površinskoj stilskoj razini. Stoga se i raščlamba Martićevih prigodnica kretala slijedom tih triju razina, dok je kategorija usmenosti kao dominantna sastavnica Martićeva pjesničkoga diskursa istraživanje usmjerila prema pragmatičkom kontekstu, koji je podjednako odgovoran za njihov nastanak kao i za njihov – po svemu sudeći – jednokratani »književni« uspjeh.

41

UVOD

Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer (1815–1905) po mnogo je čemu iznimna pojava u hrvatskoj i europskoj povijesti. Njegovo je značenje u ob-

likovanju hrvatske stvarnosti kroz više od pola stoljeća biskupovanja vidljivo ne samo u djelima koja su ostala iza njega niti samo u neprekidnome zanimanju znanstvene javnosti za njegove prinose na crkvenome, političkom i kulturno-prosvjetnom polju nego i u nepreglednome mnoštvu pjesničkih tekstova njemu posvećenih, koji bi – kada bi se usustavili – mogli sačiniti pjesničku povjesnicu Strossmayerova života.¹ Od svećenika i redovnika, do anonimnih bogoslova i gimnazijalaca, uglednih osoba iz javnog života te naposljetku ovjerenih pjesničkih imena – među kojima su primjerice i Preradović i Šenoa i Kranjčević² – nižu se prigodni pjesnički tekstovi u slavu velikog biskupa. Pjesnički se bilježe njegovi javni istupi i aktivnosti, njegova putovanja, obljetnice svećeničkoga i biskupskoga posvećenja, rođendani, proslave krsnoga imena.

I među svim Strossmayerovim »prigodničarima« zacijelo nema niti jednoga koji je potpisao – bilo izrijeком bilo pod pseudonimom – veći broj prigodnica od fra Grge Martića. Ovaj »privatni« Strossmayerov prigodničar *par excellence*³ iz godine u godinu objavljuje prigodnice ne propuštajući »počam od godine 1885. niti jedno Josipovo«, kako veli Strossmayerov tajnik msgr. Milko Cepelić (1906: 72),⁴ a da se ne oglasi kakvom »nježnom pjesmicom«.⁵ Fenomen je to koji zavređuje pozornost i vrijedilo bi ga istražiti kako iz kul-

¹ Cjelovita bibliografija prigodnica posvećenih Strossmayeru još nije sačinjena. Zasad raspoložemo bibliografskim pregledom prigodnica objavljenih u »Glasniku biskupija Bosanske i Srijemske«: Čurić (2005: 127–133), prigodnica iz »Glasnika biskupija Bosanske i Srijemske«, »Vrhbosne« i »Katoličkog lista«: Zovko (2005: 411–416), kao i prigodnih tekstova koje su objavili svećenici: Srakić (2005: 85–104). Uzgred napominjemo kako je »Glasnik«, koji je pokrenuo biskup Strossmayer 1873. godine i od tada do danas izlazi neprekinuto, prava riznica književnih tekstova.

² O prigodnicama te trojice najznačajnih hrvatskih pjesnika 19. stoljeća, posebice pitanju lirskoga subjekta i žanrovskim odlikama prigodnica, usp. recentni rad V. Brešića (2005).

³ Martić je ostavio vrlo bogat korpus prigodnica, a prema podacima koje donosi Čičić (1930: 97) pripremio je za tisak i samostalnu zbirku *Prigodjajne pjesme*, koje međutim nisu objavljene.

⁴ Fra Grgo prvi put u Đakovo dolazi 1878. godine, a posljednji put 1900. godine prilikom proslave pedesete godišnjice Strossmayerova biskupovanja. O njihovu prisnome i prijateljskom odnosu svjedoči i činjenica da je biskup Strossmayer Martiću, prilikom pedesete godišnjice njegova misnikovanja, dodijelio odlikovanje »začasnog prisjednika svog duhovnog stola«. Msgr. Cepelić izvješćuje Martića o svim događajima i biskupovim aktivnostima, a sam Strossmayer rado ugošćuje prijatelja franjevca pomažući mu i tako što je tiskao njegova djela u svojoj tiskari. Zanimljivo je spomenuti i da Martić u Đakovo 1893. i 1894. dovodi čuvenoga narodnog pjevača guslara Perkana. Usp. opširnije: Čičić (1930: 124–126).

⁵ Prva Martićeva prigodnica biskupu Strossmayeru objavljena je 1858. u »Katoličkom listu«, br. 18., str. 141, u čast biskupova izbora za carskoga savjetnika, a posljednja u »Glasniku

turološkoga tako i iz užega književnoznanstvenog motrišta. Odlučujući se za potonje, izdvojila sam za ovu prigodu korpus prigodnica objavljenih u »Glasniku biskupija Bosanske i Srijemske« od 1875. do 1903. godine. Istraživanje sam provela na nekoliko razina: ponajprije na površinskoj sadržajnoj i formalnoj razini, potom na izričajno-stilskoj razini koja je (pre)obiljem uporabljenih tropa i figura iziskivala dodatne raščlambe, a naposljetku sam u istraživanje uključila i za prigodničarski pjesnički diskurs ovog tipa relevantan obzor performativnosti. Slijed je analitičkih predradnja smjerao odgovoru na pitanje u kakvu su odnosu – retoričkim konvencijama zadana – pohvalna topika Martićevih prigodnica, njihova stilska razina i cjelina komunikacijske situacije, koja je podjednako odgovorna kako za njihov nastanak tako i za njihov uspjeh. Martićevo oslanjanje na usmenoknjiževnu retoriku, s njegove strane odveć nametljivo a da ne bi bilo i zavodljivo, pitanje je koje zahtijeva posebnu razradu. *Usmenost* se u Martićevim prigodnicama ne raspoznaje samo na izričajnoj razini – u izboru leksičkog materijala i uporabi stilskih figura prepoznatljivih po svojoj usmenoknjiževnoj fakturi – nego i kao zadana usmena komunikacijska gramatika, koja u stanovitu pragmatičkome kontekstu propisuje i nadzire – konvencijama utvrđene – uloge sudionicima svečanoga komunikacijskoga događaja u kojemu *govoriti* znači i *činiti*.

1. TEMATSKA, METRIČKA, KOMPOZICIJSKA I VRSNA OBILJEŽJA

Prema tematskome se kriteriju izabrani korpus prigodnica može podijeliti u dvije skupine: prvu čini četrnaest pjesama objavljivanih u »Glasniku« od 1875. do 1903. nastalih u čast proslave biskupova imendana, dok drugu čine prigodnice vezane uz druge prigode:

- 25. obljetnica Strossmayerova biskupskoga posvećenja (1875)⁶

biskupija Bosanske i Srijemske« u čast biskupova imendana 1903. Uzgred napominjemo kako Martić i Strossmayera povezuje ista godina smrti (1905).

⁶ Uz 25. obljetnicu Strossmayerova biskupovanja Martić je prigodnicu posvetio i posvećenju temelja nove stolne crkve, što se međutim tada nije dogodilo. Stoga u bilješki uredništvo dodaje: »Naš slavni pjesnik mislio je da će se ovom važnom sgodom i osnov nove stolne crkve posvetiti. Iz prevelikoga pieteta velikanu pjesniku ostavimo sve od rieči do rieči netaknuto – pa i ovaj naslov.« Te se godine intenzivno radi na uređenju unutrašnjosti katedrale, žbukaju se i dekoriraju pobočne lađe, a završene su i slike Pohodjenje Gospodinovo

- biskupov sedamdeseti rođendan (1875)
- proslava biskupove zlatne mise (1888)
- proslava biskupove dijamantne mise (1898)
- biskupov put u Rim (1900)

Glede metričkoga sastava, prigodnice su ispjevane u prepoznatljivim *stalnim* oblicima stiha⁷ preuzetim iz usmene tradicije. Osim jedne pjesme koja je spjevana u dvanaesteru (1899), sve ostale spjevane su u simetričnom osmercu i epskom desetercu. Martić međutim preuzima stihove koji pripadaju usmenoj književnosti, ali ih modificira na način tipičan za autorsku liriku 19. stoljeća i početka 20. stoljeća spjevanu po uzoru na narodni stih. Izosilabičke osmeračke i deseteračke stihove on oprema rimom i povezuje u pretežito pravilne strofe: najčešći je oblik katren s unakrsnom rimom (1893, 1894, 1895, 1896, 1898, 1903),⁸ zatim katren s parnom rimom (1890, 1898a, 1901), dok je u dvjema prigodnicama četverostih opremljen obgrljenom rimom (1888, 1900). U tri su pjesme stihovi okupljeni u sektine (1885, 1887, 1891) prema prepoznatljivoj srokovnoj shemi *ababcc*. Tek su dvije pjesme heterostrofične (1875, 1889), dok su tri pjesme ostale vjerne dominantnome astrofičnom modelu usmene lirike (1897, 1899, 1902).

44

Sve prigodnice povezuje svečani i razvedeni naslov, to više što su one koje su nastale u čast proslave biskupova imena redovito tiskane na naslovnice 5. broja »Glasnika«, čime se dodatno naglašava njihova važnost, a samome Martiću pridaje počasno mjesto među inim pjesnicima koji u istom broju časopisa pjesmom proslavljaju imendan glasovita biskupa. Naslov prigodnica redovito sadrži svečano, ponekad i hiperbolično, imenovanje prigode nastanka, zatim puno ime, službeni naslov i titulu naslovnika, čemu se pridružuju konvencionalni atributi i iskazi poštovanja, nadnevak, ponekad i mjesto nastanka, te vrlo rijetko puno ime autora pjesme, kao što je u sljedećem primjeru:

(L. Seitz) i Uskrsnuće Isusovo (A. M. Seitz). Posveta katedralne crkve, građene punih 16 i pol godina, bila je 1. listopada 1882. Usp. Pavić-Cepelić (1994: 352–373).

⁷ Preuzimam Petrovićev termin »stalni oblik« (1986: 293) koji označuje one vrste silabičkih stihova u hrvatskom pjesništvu za koje je karakterističan ne samo stalan broj slogova nego i ovjerenost tradicijom. Bitno je stoga, kako tvrdi Petrović, što svaka »nova pjesma u nekom stalnom obliku sadrži ne samo ono što je njome rečeno ili nagoviješteno nego – implicitno – i odnos pjesnika prema čitavoj tradiciji s kojom je taj oblik u našoj svijesti vezan«.

⁸ U prigodnici iz 1903. godine, uz pet katrena, dodan je i završni distih s formulom *benedictio*.

K slavnom imendanu
Preuzvišenog gospodina
JOSIPA J. STROSSMAYERA
Biskupa Bosansko-Djakovačkog i Srijemskog.
Dne 19. ožujka 1899.
Fra Grgo Martić

Ime pjesnika češće se javlja kao potpis na kraju pjesme, rijetko u punom obliku, a češće kroz inicijale koji sadrže kratice franjevačkog reda, imena i prezimena (F. G. M.). Autorstvo je ponekad, kao u prigodnici iz 1875. u čast 25. obljetnice biskupskog posvećenja, prepušteno kolektivnome »Mi«: zboru bosanskih franjevaca, dok urednik u bilješci razotkriva čitateljstvu tko je pravi potpisnik stihova.⁹ Tek je jedna prigodnica (1887), koju ipak s velikom sigurnošću možemo atribuirati Martiću,¹⁰ tiskana posve anonimno, što svjedoči kako pjesnik unatoč formulama skromnosti nipošto nije htio zatajiti svoj autorski identitet.

Svečanost proslave očituje se i na slikovnom planu: sam je grafički izgled slova u naslovu oblikovan na umjereno artificijelan i otmjen način. Slova kojima se ispisiuje ime naslovnika svojom veličinom i slogom sugeriraju iskaze dubokoga poštovanja, a cijeli naslov postaje javnim i svečanim slikovnim znakom u kojemu su sve jedinice složene prema značenjskome i vrijednosnome ključu. Podnaslov ponekad sadrži i pojam koji bismo mogli prihvatiti kao sekundarnu žanrovsku oznaku, kao što je primjerice: *posvetnica*, *čestitka*, *godovna čestitka*, a pokatkad (1888, 1891) upućuje i na izvedbeni kontekst: *pripjev*. Sve prigodnice povezuje i uokvirena kompozicija s formulaičnim počecima i svršecima: pjesma započinje gotovo redovito apostroфом, najčešće s prepoznatljivim usmenoknjiževnim općim mjestima (apostrofa vili ili guslama), a završava eksklamacijama, najčešće kroz formule *optatio* i *benedictio*.¹¹ Najčešća je apostrofa vili:

⁹ Usp. bilješku uz pjesmu: »A na usta u nas dobro znana – zlatousta Radovana!«

¹⁰ Tako je učinio i Srakić (2005: 90). Uzgred, u ovoj je »godovnoj čestitci«, koja se na izričajnoj razini prepoznaje kao martićevska, temeljna tematska matrica usporedba biskupa sa sv. Ivanom Kapistranom, kojemu je Martić posvetio spjev *Obrana Biograda 1456. g., slavlje sv. Ivana Kapistranskoga*, te objavio u Đakovu iste godine (1887) kada i ovu prigodnicu, što je argument više da se ona može pripisati Martiću.

¹¹ Zima (1880: 141–142) blagoslov (*benedictio*) i želju (*optatio*) opisuje kao vrste uzvika (*exclamatio*) te uvršćuje u figure koje postaju »zamjenom objektivnoga načina govora subjektivnim«, kamo ubraja i retoričko pitanje, dijalogizam i sentenciju. Plett (1973: 65–66) uzvik

Nuder vini nad Djakovo vilo,
I tu crkvu zlačanu uhodi,
Pa nam pjevni, što se u njoj zgodi
Kolje li se slavje tudier svilo?
(1888)

Kojim darom da pozdraviš vilo!
Ovu družbu, ovo kolo milo,
U čast srećna Josipova dana
Na radost nam jutros bogodana.
(1890)

Netom vilo! pridadvori rada
Tamo, gdje se dvor od časti ori
[...].
(1891)

Još mi klikni lahka vilo
Sitnu pjesan ali uzdanu.
[...].
(1894)

46

Umjesto vila, zazvati se mogu i gusle, sunce ili ptice *pjevalice*:

Grani jasno sa prozorja Sunce
Ospi žarke širom svieta zrake
Vidjaj i ti i svakom prosvieti
Čim se danas naš rod kiti.
(1875)

Oj! vi tice Mojmilice!
Drage ptice pjevalice!
Penjite se s' nizkih hvoja
Kod teg dvorca u vis borja,
I na kitnu pan' te granu,
Jer Josipov dan osvanu.
(1889)

Gusle moje! de' da zapjevamo
Dok mi jošter ne ostaste puste,
A god nam je od vela veselja

(*exclamatio*) opisuje kao posebnu apelativnu figuru, ali i kao figuru koja se u posebnim oblicima javlja u sastavu apostrofe, dok ju Lausberg (1973:§ 809) opisuje kao afektivnu figuru.

A veselja nema bez pjevanja.
(1902)

Od uspjelih uvodnih mjesta izdvajamo apostrofu sokolu uklopljenu u slavensku antitezu:

Aj da su mi krila sokolova
I da mi je kita nevenova,
Dig'o bih se k' nebu visokimu
I sletio k' slavju Djakovskomu...
Al' nit mi je perja, nit' nevena
Neven n'ecvo, krila polomljena,
Ja nemogu, ti sokole leti,
Tamo gdje se Josip ime sveti.
(1897)

Sve prigodnice redovito završavaju usklicima u kojima se izriču dobre želje ili zaziva Božji blagoslov:

Bože daruj još mu mnoga ljeta,
Da nam uzanj vjera i dom cvjeta!!!
(1875)

Oh! nek Bog Te živi jošter sretna!
Nu l' se nagne rodjenica¹² štetna:
Istom će se iznad Tvoje sjene
Upisati zlatom uspomene.
(1890)

Živi! Živi! oj Mecene
Višnji nek ti gode reda
I dne zdravlju namienjene,
Te još nam Te smrti neda.
(1893)

Opseg je pjesama prilično neujednačen i kreće se u rasponu od pet katerni (1898) do 209 deseteraca polistrofične organizacije (1875). I dok bi se kraćim stihovanim oblicima mogla pridodati uža žanrovska oznaka lirske prigodnice: *počasnica*, u dužim se prigodnicama¹³ miješaju lirska i epska obi-

¹² Martić misli na »suđenice«, Parke ili Moire, poznate iz antičke mitologije.

¹³ Uz prigodnicu u čast 25. obljetnice biskupskoga posvećenja (1875), među prigodnicama u čast imendana još su tri (1893, 1894, 1902) koje se izdvajaju većim brojem stihova.

lježja do te mjere da se približavaju vrsti enkomija ili panegirika u stihu.¹⁴ Sukladno tomu, duže prigodnice, uz izražavanje dobrih želja i slavljenje naslovnika, sadrže i duže osamostaljene narativne dionice u kojima je autor mogao u punoj mjeri iskazati svoju vještinu u tehnici pohvalnoga govora.

2. FIGURE I TROPI

2. 1. FIGURE ISKAZA

Figure iskaza, budući da se odnose u prvom redu na izričajni plan, a tek u sekundarnom smislu zahvaćaju sadržajni plan jezičnog znaka, mogu se relativno lako i koherentno opisati uz pomoć triju tvorbenih postupaka: *adiectio* (dodavanje), *detractio* (dokidanje), *transmutatio* (izmjena položaja).¹⁵ Nešto je kompleksniji pokušaj sustavne razdiobe prema jezičnoj razini njihova rasprostiranja, jer se figure iskaza ostvaruju od najniže fonološke razine, sve do razine cjeline jednostavnoga i složenoga jezičnog znaka, razine diskursa i samog čina iskazivanja te nerijetko participiraju na nekoliko jezičnih razina istodobno.

48

U Martićevim prigodnicama zatječemo razmjerno velik broj fonoloških figura (*figura dikcije*) koje su rukovodene izosilabičkim zahtjevima stiha (osmerac, deseterac) ili sroka te nastaju bilo postupkom dodavanja (*proteza*, *epenteza*, *paragoga*) bilo dokidanja (*afereza*, *sinkopa*, *apokopa*).¹⁶ Izdvajamo primjere (1875) gdje je uporaba deseterca uzrokovala *sinkope*. Primjeri su to zanimljiviji jer je u njima ostvorena *leoninska rima*:

Knjige čtaše, krsta ljubit daše.
Nit zda grade nit prosu dinare.
(1875)

Nizati brojne primjere tih »gramatičkih« figura čini se međutim izlišnim. Ponajprije stoga što se one danas s velikom zadržkom mogu ubrojiti u stilske ukrase, jer nastaju prije iz nužde nego iz želje za estetskom ugodom, a

¹⁴ Žanrovska oznaka *panegirik u stihu* najbolje pristaje uz prigodnicu iz 1902., gdje se potanko prema tehnici pohvalnoga govora nižu biografski podatci.

¹⁵ Od kategoriziranih četiriju postupaka u sustavu antičke retorike (Lachmann 2002: 351, 361), figure iskaza ne uključuju tek jedan, ujedno i najkompleksniji, postupak semantičke preinake ili zamjene (*immutatio*).

¹⁶ Zima ih (1880: 202–209) naziva *etimologičnim figurama*.

potom i stoga što one nisu dobar pokazatelj Martićeve vještine u građenju stihova, koja se danas – unatoč smjeni poetičkih matrica i estetskih kriterija – ne može posve osporiti. Brojnost i učestalost fonoloških figura tog tipa, premda bi ih trebalo vrednovati u skladu s Martićevim oslanjanjem na tehniku usmene poezije, vjerojatno i jest jedan od ključnih razloga zbog kojih se Martić vrednuje kao »stihotvorac«, a ne kao »istinski pjesnik«. Stoga se čini uputnijim obratiti pozornost na stilski obilježene figure iskaza kojima se ne može zaniijekati eufonijski ili ritmičko-kompozicijski učinak. Riječ je o onim figurama iskaza koje se realiziraju na nejednakim jezičnim razinama: od fonološke do morfološke i sintaktičke razine, a zasnivaju se na postupku ponavljanja,¹⁷ izrazito plodotvornom u usmenom pjesništvu.

Iz ove skupine figura na fonološkoj razini izdvajamo tek poneke primjere – među mnoštvom manje ili više uspjelih – *asonancija* i *aliteracija* koje se često prepleću s *etimološkom figurom*:

Urnebesi kola vilovita.

(1891)

Vrieme kolo na okolo kreće.

(1902)

I vapimo u vis vedra neba.

(1898a)

S vrška kitom nakrstiće kreće.

(1875)

Ponekad se aliteracija pretvara u »pansilabičku izvještačenost« gomilanja riječi koje započinju istim slogom:

I da prava pravda pràvi njega.

(1895)

I čim mirhe miruh miris kadi.

(1888)

Postupak ponavljanja učinkovit je i u tvorbi morfoloških figura (Škiljan 1992: 95–96), koje nastaju ponavljanjem jednostavnoga jezičnog znaka (riječi), a čiji se položaj opisuje iz više jezične razine: rečenice ili stiha. Riječ je o vrlo čestim figurama ponavljanja u usmenoj književnosti, od kojih su najpoznatije *anafora*, *epifora*, *simploka* i *anadiploza*.¹⁸

¹⁷ Figure nastale postupkom ponavljanja Lausberg (1973: §608–664) izdvaja kao podskupinu unutar figura izraza nastalih postupkom adjekcije.

¹⁸ Lausberg unutar velike skupine figura izraza (*figurae elocutionis*) koje nastaju postupkom dodavanja (*figurae per adiectionem*) izdvaja skupinu figura koje nastaju postupkom

Od *anafora* izdvajamo sljedeće primjere:

Amo čoban i diplice,
Amo zujni rodna čelo
Am' djevcadi vi veselo.
(1889)
Koliko je posvetio hrama,
Koliko li osvešto misnika,
Kol' ubozih nahranio gladnih,
Kol' u tuzi utješio jadnih.
(1902)

Mikrostrukture ponavljanja mogu tvoriti i *simploku*, na koju se nastavlja *epifora*:

Kako Bože! slavić slaviti neće
Kako cvieće pupe košiti neće,
Jer li pčela sati slagati neće
A jer runa ovca gojiti neće.
(1875)

50

Ponavljanjem riječi s kraja stiha na početku sljedećega stiha nastaje *anadiploza*:

I na nebu gledati Danicu
A Danicu prehodnicu.
(1902)

Postupkom dodavanja veznika nastaje obilno iskorišten *polisindet*, a dokidanjem sintaktički relevantnog morfema suprotan mu *asindet*. Specifičan se vid subordiniranog dodavanja riječi ostvaruje u figuri koja se javlja u prepoznatljivoj sintaktičkoj svezi s imenicom koju pobliže određuje. Riječ je dakako o epitetu,¹⁹ koji se u »pisanom pjesništvu« danas teško prepoznaje kao figura, ali čija se učestalost uporabe u usmenome pjesništvu kroz speci-

ponavljanja istih riječi (1973: §612–634) i dijeli ih u tri podskupine prema sljedećim kriterijima: ponavljanje u kontaktu (epanalepsa, anadiploza, klimaks), ponavljanje kao spona (kiklos), ponavljanje na odstojanju (anafora, epifora, simploka). Škiljan (1992: 68–69) djelomice preuzima Lausbergovu podjelu, ali navedenim figurama dodaje polisindet, koji je pak Lausberg uvrstio u skupinu figura što nastaju postupkom nadodavanja (1973: §686–687).

¹⁹ Kod Lausberga (1973: §676–685) epitet je uvršten u figure iskaza koje nastaju postupkom subordiniranog dodavanja, što preuzima i Škiljan (1992: 70). Škiljan (1992: 97), međutim, epitet, kao i hiperbolu misli i perifrazu misli, ubraja u semantičke figure.

fične oblike kao što su *ukrasni* i *stajajući epiteti* ne treba posebno obrazlagati. Među brojnim primjerima izdvajamo sljedeće: »blažen junak«, »jasno sunce«, »sion dvorac«, »bijeli dan«, »gromka pjesan«. U nastavku izdvajamo primjere polisindeta:

E što no će s' borja tice
E što pastier uz diplice,
I što čela prižubori,
I što težak pridadvori
I što dievčad k' urnebesu
[...].

To što uvijek pjele tice,
I što brale cviet čelice,
I dok čoban stado paso,
I dok težak s' jarmom baso,
I dok cure cvieće brale,
I njime se kitit znale.
(1889)

I Kristova naučenja mare,
I njeg eto, vesela mu majka,
i zvijezda na nebu Danica,
I zelena gora oko dvora,
I u dvoru odabrani viećnici.
(1902)

Od sintaktičkih figura iskaza nastalih postupkom promjene uobičajenoga poretka riječi ili dijelova iskaza relativno se često zatječu primjeri figura tipičnih za usmeno pjesništvo, kao što su *inverzija* ili *anastrofa*, *hiperbaton* i *sinhiza*, koje počesto – a stoga ih i ne navodimo – doista ne pridonose estetskoj ugodi nego čine zapreke u recepciji. Od figura iskaza koje se realiziraju na široj sintaktičkoj razini, a zahvaćaju i plan sadržaja, javljaju se raznoliki vidovi *paralelizama* (*izokolona*), nerijetko u interferenciji s ostalim, posebice glasovnim, figurama, kojima se ne može zaniijekati i estetski učinak. U sljedećem je primjeru vidljiv sintaktički, ritmički i semantički paralelizam pojačan četverosložnim rimama u završnim složenim epitetima:

Cviećem šeta pčela medoredna,
U hlad gamzi ovca vunopredna.
Ptica sklada pjesni milopojne,
Pčela slaže sati medodojne.
[...]

Jela visom osnovita,
Ona vita toli rosovita,
Ona vita toli hladnovita,
Ter visinom ptici godovita,
Ter cvieću rosom plodovita,
Vrloj pčeli čeljem darovita,
A ovčici pladnovita!
(1875)

Stihotvoračko umijeće, koje pokatkad polučuje i eufonijske učinke, Martić potvrđuje i onim fonološkim i morfološkim figurama iskaza koje nastaju *igrom riječi* (Budor 1995: 335–338), kao što su *antanaklaza*, *paronomazija*, *poliptoton* i *figura etymologica*.

Izdvajamo primjere *antanaklaze*:

Djevojčice kite kitè.
Da joj dáre dáre sbrane.
I što uz nju ròje róje.
(1885)

52 Česti su i primjeri *paronomazije* kao »nesavršenog kalambura«:

Drage druge pjevalice!
(1889)
Hurra! širom grada grēde.
(1885)

Uporabom različitih gramatičkih oblika iste riječi nastaje *poliptoton*:

Bratska ruka ruku pari.
(1885)
I zadaću dobru sreća prati dobra.
(1899)

Izrazito je obilno zastupljena pučki obilježena *figura etymologica*:²⁰ »trudbueš trudbu«, »trudbu strudi« (1898), »zloba zlobila«, »mrazbe omrzne-mo« (1890), »sudba sudbovala« (1902), »diela dielat« (1896). Ponekad se, kao u sljedećim primjerima, etimološka figura isprepleće s *homeoarktonom*:

²⁰ Izvrstan opis i pregled vrsta etimološke figure dao je Jagić (1861: 20–21). Istoga korijena, prema Jagiću, mogu u etimološkoj figuri biti: a) subjekt i epitet (»noćca noćajnja«); b) subjekt i predikat (»namjera je namjerila«); c) glagol i objekt (»dan daniše«); d) glagol i imenica u instrumentalu (»mukom se zamuko«). Zima (1880: 284) sve ove pojave ubraja u *paregmenon*, termin koji se danas uzimlje kao sinonim za etimološku figuru.

Umni borci borbu boraveći.
I da prava pravda pravi njega.
(1895)

2.2. TROPI I FIGURE MISLI: TOPIKA POHVALNOGA GOVORA

Kod stilskih ukrasa koji se tradicionalno nazivaju *tropima* dominantan tvorbeni postupak počiva na modelu semantičke preinake ili zamjene (*immutatio*) doslovnoga u preneseno značenje prema binarnoj opoziciji *proprium – improprium*. Premda u klasičnoj retorici, primjerice kod Kvintilijana (*Inst. or. VIII*, 6,1), granica rasprostiranja tropa nije limitirana granicom riječi nego je trop definiran upravo po promjeni »pravoga« u »drugog« značenje te se odnosi i na riječi i na izraze (*verbi vel sermonis*)²¹ – zbog čega je onda razumljivo da se i alegorija mogla naći u skupini tropa – tropi se danas najčešće svode na razinu jednostavnoga jezičnog znaka (riječi) te se i stoga nazivaju *figurama riječi* (Guiraud 1964: 16, Solar 2001: 75). No kamen kušnje svim pokušajima sustavne retoričke razdiobe predstavljaju figure misli/mišljenja (*figurae sententiae*), koje se odnose primarno na plan sadržaja, uključuju sve raspoložive retoričke postupke, a realiziraju se na razini složenoga jezičnog znaka uključujući sintagmu, rečenicu, sklopove rečenica, diskurs, kao i cjelokupnu razinu iskazivanja. Unutar ove skupine zacijelo najveći problem predstavljaju one figure misli koje se zasnivaju na modelu semantičke preinake (*figurae per immutationem*)²² ostvarujući na taj način najveću bliskost s tropima,²³ od kojih ih često – kao na primjeru alegorije koja se opisuje kao produžena metafora – razlikuje samo jezična razina njihove realizacije. Uz uobičajene tvorbene postupke, kod figura misli važnu ulogu igra i izvanjezična stvarnost, pa se one, primjerice, uvelike razlikuju prema tomu jesu li usmjerene prema publici ili predmetu govora. U prvoj skupini figura odlučno mjesto pripada *apostrofi* i raznolikim figurama pitanja, od kojih je u usmenoj književnosti najpoznatije *retoričko pitanje*, dok su u drugoj skupini izrazito produktivne *afektivne* figure, u koje Lausberg (1973: §808–851)

²¹ Kvintilijanovu definiciju tropa preuzima i Zima (1880: 6–7), pa je stoga i kod njega alegorija trop, a ne figura.

²² Lausberg u ovu skupinu figura (1973: §893–910) ubraja alegoriju, ironiju, emfazu, sinegdohu i hiperbolu.

²³ Iz tog ih razloga Lausberg (1973: §893) i naziva tropima misli (*Gedanken-Tropen*).

među inima ubraja i *eksklamaciju, evidenciju (hipotipozu), sermocinaciju, prozopopeju i usporedbu*.²⁴

U Martićevim je prigodnicama dakako moguće detektirati sve navedene trope i figure, ali bi nas njihovo sukcesivno nizanje odvelo predaleko i ne bi urodilo uporabljivim rezultatima. Potrebno ih je stoga istražiti u odnosu na temu i svrhu pjesničkog teksta u kojem se javljaju te provjeriti jesu li i na koji način tropi i figure misli povezani s retoričkom vrstom epideiktikoga govora, genotipskom matricom svih žanrovskih oblika prigodnica.²⁵ Kao i u pohvalnim vrstama epideiktikoga govora, u pohvalnim je prigodnicama glavni predmet pohvala vrlina i djela²⁶ naslovnika, naprosto stoga što ovdje – kako tvrdi Aristotel (*Retorika* I, 9, 40) – govornik ima posla s djelima koja nitko ne osporava te mu jedino preostaje da ih zaodjene veličajnošću i ljepotom.

Primarna je tema Martićevih prigodnica veličanje i pohvala vrlina i djela naslovnika. Značaj biskupa Strossmayera određen je zbirom njegovih vrlina u kojima središnje mjesto, kako se razabire iz epiteta uporabljenih u Martićevim prigodnicama, zauzimaju pobožnost, mudrost, hrabrost, domoljublje i darežljivost. Iz tih njegovih vrlina nužno proizlaze njegova djela, koja Martić – u skladu s općevažecim predodžbama – veže uz dvije velike Strossmayerove djelatnosti: rad na crkvenome i prosvjetnom polju. Svjedoči to i sljedeći primjer:

To biskupe Tvoje hrabro srce radi
A uza Te narod Domu sreću gradi!
Tebe Višnja provid toj zadužbi obra
I zadaću dobru sreća prati dobra;

²⁴ Plett (1973: 63–69) i prvu i drugu skupinu figura okuplja pod skupni naziv *apelativnih figura*, dok Škiljan (1989: 70, 1992: 76–77) unutar *figura misli* izdvaja posebnu skupinu figura koje se temelje na promjeni tijeka iskaza (metabazi) te razlikuje tri podskupine prema tomu vrši li se promjena s obzirom na govornika (*aversio ab oratore*), temu (*aversio a materia*) ili s obzirom na slušatelje (*aversio ab auditoribus*). Stanovit broj ovih figura, kao što su primjerice evidencija (hipotipoza) ili sermocinacija, može se prema jezičnoj razini njihova rasprostiranja imenovati i figurama diskursa, dok se neke figure, među njima primjerice eksklamacija ili retoričko pitanje, mogu imenovati i pragmatičkim figurama, kako to čini Škiljan (1992: 98–99).

²⁵ Curtius (1998: 78) nabroja neke vrste kićenoga ili pohvalnoga govora, kao što su primjerice pohvala vladara, nadgrobni govor, svadbeni govor, govor u čast rodendana, utješni govor, pozdravni govor, govor čestitanja.

²⁶ Vrline su, kao odlike čovjekova karaktera, nužno povezane s djelima. Prema Aristotelu (*Retorika* I, 9, 33), djela služe kao znaci moralnoga svojstva duše.

Te prosvjete hari cvjetaju i zriju
A bezsmrća vienac Tebi vile viju.
(1899)

I dok se epiteti uz imenice tradicionalno opisuju kao figure iskaza koji nastaju postupkom subordiniranoga dodavanja, epitet u samostalnoj značenjskoj funkciji postaje drugim tropom: *antonomazijom* (Benčić 1995: 196–197). Umjesto osobnog imena Martić rabi prepoznatljive epitete i sintagme koji su uz Strossmayera postali općim mjestima (»mecena«, »dobrotvor«, »vladika«, »velikan«, »otac hrvatski«, »uzor otac«, »biskup dobrotvor«, »vladika velikan«), zatim one koji oslikavaju njegovu pastoralnu službu (»pastir«, »kruna svećenika«), a nerijetko poseže i za onim antonomazijama čija je uporaba motivirana neposrednim pragmatičnim kontekstom (»svečar«, »rođenik«, »zlaćen misnik«, »uzor rođenik«, »imendanče«). Pokatkad, sukladno svečanu tonu i visoku stilu, poseže i za razvijenim *perifrazama*:

Ipak zdravit Velikanu
Kog nam krsti Josip ime.
(1893)

Perifrazom, kao otmjenom figurom, Martić može indicirati i broj biskupovih godina:

E mu rodjen dan prošeta
Sedam puta deset ljeta.
(1885)

U pohvali biskupovih vrlina značajno mjesto zauzimaju združene kreposti mudrosti i hrabrosti, što Martić sažimlje u prepoznatljiv topos »starac kao dječak« (Curtius 1998: 111–114). U odnosu se komplementarnosti nalaze tako mudrost kao odlika staračke dobi, često indicirana i kroz metonimiju (»sijeda kosa«) i hrabrost kao pratilja mladosti. Martić to čini i kroz oblik skraćene slavenske antiteze, u koju – kako svjedoči sljedeći primjer – uključuje *oksimoron*:

Nit' ga dobna onemoglost krši,
Nit' zlovidna pozlobljivost ruši;
No' ga blaga starost pomladjiva,
Da se većim daćam posvećiva.
(1901)

Isti se topos razvija i kroz *antiteze*, suprotstavljanjem dvaju planova sadržaja u bliskoj sintaktičkoj okolini:

Našeg oca hrvatskoga
Koga veće starost strepi
I godina tišti mnoga,
Al' hrabreni duh još kriepi.
(1894)

Pun starosti i pun zrele dobi,
Al' ko junak mladenačke dobi.
(1898a)

U predočavanju biskupovih »mladenačkih vrlina« u staračkoj dobi Martić poseže i za *paradoksom*:

Što mu živ je još dobrotvor stari,
Nu ne stari, već to mladi biva.
(1897)

Biskupova se slava izriče i općim panegiričkim mjestom: *toposom neizrecivosti* (Curtius 1998: 176–178), što je vidljivo u sljedećoj apostrofi:

56

Čini su Ti mnogi i veliki –
Što već brojit Tvoja čednost neda –
Brojit će jih stećci spomenici
Koje viek Ti za bezsmrće reda.
(1898)

Opće panegiričko mjesto »svi pjevaju njemu u čast« Martić provodi kroz cijelu lirsku *počasnicu* (1889), uklapajući ga u prepoznatljivu pastoralnu matricu idiličnoga krajolika u rano proljeće. Od uvodne apostrofe pticama Mojmilicama do zaključne apostrofe sokolima, pjesnik u proslavu Josipova uključuje »čitav krug zemaljski«: ptice, biljke, pčele, težake, čobane, ovce, đurđice. I dok se kroz dva dvadeset i dva osmeračka stiha ostvaruje složena figura opisa (*hipotipoza*), čije opisne jedinice upućuju na *locus amoenus*, u sljedećim stihovima se nakon *rekapitulacijske sheme*²⁷ i sam pjesnik figurom kolektivnoga »Mi« pridružuje čudesnoj proljetnoj svetkovini:

E štono će s' borja tice
E što pastier uz diplice
I što čela prižubori,
I što težak pridavori,

²⁷ O *rekapitulacijskoj shemi* kao figuri »formalnoga manirizma« usp. Curtius (1998: 309–310).

I što dievčad k' urnebesu
Ponabrata svieća nesu:
Mi to sbrimo sve u kitu
I u pjesan ponositu
Jer doliči žvako sbrana
Josipovog slavju dana.
(1889)

I u sljedećim stihovima pjesnik varira istu *rekapitulacijsku shemu*:

Ter amo se mojmilice,
Amo čoban i diplice
Amo zujni rodna čelo,
Am' djevčadi vi veselo,
Svećenička družbo amo,
Da suglasno zapjevamo;

To što uvijek pjêle tice
I što brale cviet čelice
I dok čoban stado paso,
I dok težak s'jarmom baso,
I dok cure cvieće brale,
I njime se kiti znale.
Sve nek pjeva Josipovu
Imendanu Biskupovu.
(1889)

57

Ovaj panegirički topos Martić uklapa i u završne eksklamacije kroz formulu *optatio*:

Što puk s bliza, to pjesnik s daleče
Zdravi mnoga još ljeta misniku.
(1888)
Živi! Živi! roda diko
Još toliko srećnih dana,
Klica danas svekoliko
Od Triglava do Balkana,
I pjesnik se tiem družī,
Što Ti ovaj pozdrav pruži.
(1885)

Isti se topos zatječe u *slavenskoj antitezi*:

Bože dragi! daj mi znati
Čemu žurba u Djakovu?

Il' se na pir kupe svati,
Il' na slavu cesarovu:
Ter se ore gromke pjesni
I sviet vrije urnebesni.

Nije svata, nit' je pira
Nit' se caru slavje slavi,
Već se vr'o puče sbira,
Da zadužnu čast obavi
Svom vladiki velikanu
Pri njegovu rodjendanu.
(1885)

Stalno panegiričko mjesto »svi sudjeluju u divljenju i zahvalnosti« naslovniku Martić ostvaruje enumeracijom biskupovih djela milosrđa, spominjući na kraju izrijekom i hrvatski puk iz Bosne:

58

Sad nek sbori i Drava i Sava
Ča od sinjeg mora do Dunava,
Koliko je posvetio hrama,
Koliko li osveštio misnika,
Kol' ubozih nahranio gladnih
Kol' u tuzi utješio jadnih,
To sve zna se a i spominje se
Po čitavu krugu hrvatskomu –
I Bosna se još klanja mu ruci,
Jer joj valja u svakakoj mucu.
(1902)

Slavu i divljenje biskupu pronosi i »vila s vrha Velebita«:

S' ovim žarom pjeva vila
Danas sa vrh Velebita
A s' njom zemlja tebi mila
O, Vladiko! smilje hita.
(1893)

Panegirički *topos nadmašivanja*, kao obvezatan retorički postupak pohvalnoga govora, Martić najčešće ostvaruje posebnim oblikom razvijene usporedbe koja se u retoričkim priručnicima javlja pod nazivom *egzempl* ili *paradigma*.²⁸ Od obične razvijene usporedbe (*parabole*) razlikuje se prema

²⁸ U pjesništvu, gdje egzempl gubi svoju dokaznu funkciju i postaje ukrasnim sredstvom, egzempl se može javiti kao poseban slučaj razvijene usporedbe u kojoj tematske jezgre

svojoj tematskoj jezgri koju redovito čine osobe ili događaji otprije poznati iz povijesti ili mitologije: na temelju usporedbe s čuvenim primjerima koje pruža tradicija ustanovljuje se nadmoć, štoviše, jedinstvenost čovjeka ili stvari koje treba pohvaliti (Curtius 1998: 179).²⁹

Kako je riječ o naslovniku koji zauzima istaknuto mjesto u crkvenoj hijerarhiji, prirodno je da se primjereni modeli traže u svetoj biblijskoj povijesti. Od novozavjetnih osoba Martić najčešće izabire biskupova krsnog zagovornika, sv. Josipa, dok iz starozavjetne povijesti bira ključne predvodnike izraelskoga naroda: Mojsija, Jošuu i Davida:

Nemognu li svi za žive Tebe
Izvojštiti slavu u pokretu,
Ko' Jozue ić' će i Kalebe
K' Tvom srčani u susret zavjetu.

Ter kô' što je Mojsija vidio
S nizka Neba Ti ćeš sa višnjega
Glet, da Ti se rod je usrećio,
I da prava pravda pravi njega.
(1895)

Nu! gdje Mojs'u vojvodu odredi,
Da iz robstva Božji puk izvede, –
Pa Davida da mu slavje redi,
A suprotna pokori privede;

Toli i Ti, Dobrotvore vrli,
Jesi uvijek svom hrvatskom rodu
Bivo, s čeg' ćeš ostat neumrli
Jer mu svaku stišava nezgodu;

čine povijesni ili mitološki događaji i akteri. Usp. Lausberg (1973: 410, 845), Plett (1973: 55). Skiljan također (1989a 71–72; 1992: 74) pravi razliku između dvaju modela razvijenih usporedaba imenujući ih *parabolom* i *paradigmom*. Dok parabola na sadržajnom planu donosi općepoznate tipične fenomene iz prirodnoga ili ljudskoga svijeta, paradigma daje jasnije fiksiran događaj u povijesti, mitologiji ili književnosti. Curtius (1998: 178–182) u opisivanju panegiričkih toposa pohvale ovaj tip usporedbe koja se daje u svrhu uveličavanja vrlina naslovnika naziva »nadmašivanjem«.

²⁹ U pohvalnome govoru, obrazlaže Aristotel u *Retorici* (I, 9, 46), govorniku ponajbolje pristaje služiti se preuveličavanjem, jer preuveličavanje – po logici – pristaje uz pohvalu, a pohvala ide za nadmašivanjem. Čovjeka kojega hvalimo dobro je, preporučuje Aristotel (I, 9, 38), uspoređivati sa slavnim ljudima, »jer ako je bolji od ljudi dostojnoga uvažavanja, onda to doprinosi uveličavanju i lijepom«. I Kvintilijan (Inst. or. VIII, 4, 1–29) zadržava se na iznimnoj govornikovoju snazi uveličavanja, za što navodi četiri metode: povišivanje (*incrementum*), uspoređivanje (*comparatio*), zaključivanje i gomilanje.

Mojsijevu mino si nedaću,
Al ćeš sčekat Davidovo slavje,
Kad ugledaš usrećenu braću [...].
(1903)

Poseban je slučaj gdje se topos nadmašivanja ostvaruje na razini cjeline pjesničkog diskursa. Kroz cijelu se »godovnu čestitku« (1887) od šest sekstina proteže razvijena primjerna usporedba sv. Ivana Kapistrana i biskupa Strossmayera. Izdvajamo dvije sekstine:

I ko Ivi bilo hora
Što s križarim Turke stravi
I krnj mjesec pod križ stavi,
Pristoji se i tvog mara,
Jer i Tebe vjera stiče,
Pod stieg Kristov zatočniče.

Što se bojem bio nisi,
Jesi svedjer križar bio
I borit se hrabro smio
Dičnim činom, divni spisi,
Kojim nam se crkva diči,
A s njom Tebi slava niči.
(1887)

60

Dok se ovim modelom razvijene usporedbe, iznimno rijetkom u usmenoj poeziji, Martić odmiče od matrice usmene književnosti oplodujući ju obrascima preuzetim iz pisane učene poezije, zatječu se i primjeri gdje razvijenu usporedbu uklapa u prepoznatljivu figuru *slavenske antiteze*, u kojoj su primjerne figure preuzete iz tradicijske baštine:

Oj! kog ćemo pomenut junaka?
Ili ćemo od Sibinja Janka,
Il' deliju Kraljevića Marka,
Il krilata Relju od Bošnjaka?
Pa nemojmo toga ni jednoga,
Pune su jim gusle pripjevanja
I slava jim uginuti nema.
No slavimo uzor-rodjenika,
Kom se slava istom ovjenčava
Pri junačkom vieku staračkomu [...].
(1902)

Usporedba, provedena kroz slavensku antitezu, može biti uklopljena i u širu figuru diskursa poznatu pod nazivom *subiectio*:³⁰

Reč' ćeš: ta sjaj bješe na Sionu,
Gdje Mojsiu Bog se vidje samu,
Il rusom Salmonovu hramu,
Gdje se licem Krist kaza Simonu?

Nije družbo! tu Mojsije nije,
Niti Simon tu Isusa prima,
No svetiem još sliedaca ima,
Koje božja ubah ljubav grije.
(1888)

Veličanje vrlina naslovnika Martić ostvaruje i drugim oblikom razvijene usporedbe: *parabolom*, u kojoj su tematske jezgre popunjene opisnim jedinicama iz svijeta prirode. Ovaj se model razvijene usporedbe može ostvariti i kroz sukcesivno nizanje više sekundarnih predmeta, a usporedbama ovoga tipa, posebice onoj u kojoj se biskup uspoređuje sa »svetom pticom« pelikanom, ne može se zaniijekati estetski učinak:

I tu on stâ uzgor, kano
Hrid u more vrhovnome,
Gdje ni ono uzburkano
Nesmjeli se uvrć njome...

Il' kô jedar dub u gori,
Što spram vihoru strši bjesnu
I na ustuk s njim se bori
Na korjenu nepotresnu, –

Jer omladke uz' se sniti,
Što će krhk hrast zamjenu
Kad mu život viek nadbiti,
Da se s' silom jačat djenu...

³⁰ *Subiectio* kao figura »dijaloškoga monologa« nastaje kada govornik na postavljeno pitanje slušatelju sam daje odgovor. Lausberg je (1973: §771–775) tu figuru misli uvrstio u skupinu »figura pitanja« orijentiranih prema publici, dok ju Plett (1973: 64) opisuje kao apelativnu figuru koja može imati funkciju otklanjanja prigovora od strane protivnika (*prokatalapsa*). Zima (1880: 145) tu vrstu pitanja i odgovora naziva figurom *dijalogizma* i opisuje njezin specifičan oblik koji se razvija kroz shemu *per suggestionem*, kako biva u slavenskoj antitezi. Prema Škiljanovoj se podjeli (1992: 76) ta figura prepoznaje kao *egzetazam*, koji je opisan kao onaj oblik sermocinacije u kojoj »govornik fingira dijalog sa slušaocem postavljajući pitanja i dajući sam antitetičke odgovore«.

Il ko ona ptica sveta,
Što iz grudi ptića pita,
I gdje sgeda slog odvjeta
Ter premine ponosita, –

A pak prvlje sbere granja
Ter nad šibljem krilim mahne,
Gdje zadušbu njime sklanja
I gotov jim plam izpahne,

I žar spreće ognjeviti
Pri kojem će ptići njeni
Znat se sjetit viloviti,
Pa vjek pirit žar ognjeni

Na ognjištu majke svoje; – [...].
(1894)

62

Posebno složen oblik usporedbe parabole, gdje se usporedni korelati najprije opisuju u svojem prirodnome okruženju, a potom u uzajamno proporcionalnome odnosu, tako da se srednji član ne uspostavlja kao *tertium comparationis* već kao *quintum comparationis*,³¹ zamjetljiv je u sljedećem primjeru:

A gospoda vele svite
U sioni dvorac hrle,
Kô u košnji čele vrle.
Ka matici dičnoj dragoj
Da joj dâre dâre sbrane,
A matici milo blagoj,
Što su njojzi zadrugane
I što uz nju ròje róje
I nasljedni zarod goje.

³¹ Jednostavniji tip ove proporcionalne usporedbe, koji se ostvaruje sintaktičkim paralelizmom, javlja se u retoričkim priručnicima pod nazivom antapodoza (*redditiō contrariā*), a ostvaruje se prema shemi: ut s^1/s^2 , sic r^1/r^2 ili ut s^1/s^2 , sic r^2/r^1 . Usp. Kvintilijan (*Inst. or. VIII*, 3, 79), Lausberg (1973: §846). Skratimo li proporcionalnu usporedbu i izbacimo usporedne konektore, nastaje proporcionalna metafora koja je opisana već u Aristotelovoj *Poetici* (21, 1457b 21–22) i *Retorici* (III, 4, 4): čaša je štit Dionisov, a štit čaša Aresova. O proporcionalnoj metafori usp. Ricoeur (1981: 25–32), Stamać (1983: 109–113). Proporcionalna usporedba, kao i proporcionalna metafora, ne počiva dakle na izravnoj sličnosti dviju stvari, nego na sličnosti njihovih odnosa. Proporcionalna usporedba može se međutim rasprostrirati i na razini diskursa, kada čini poseban tip razvijene usporedbe koja se naziva *ikon* (Zima 1880: 72).

Što matici čele mile,
To domaru draži gosti.
(1885)

Od razvijenih usporedaba tog tipa izdvajamo onu koja počiva na trima parovima odnosa: proporcionalan odnos između orla i njegovih ptica, matice i pčela stavlja se u analogiju s odnosom biskupa prema svojemu »stadu«:

[...]
Gdje on niče kao krstaš oro,

Koji klikti po slobodnom gaju,
Gdje mu ptici oklika odaju,
Te on sion poviš njih se vije,
Jer se u njin podgoj ufat smije...

Ili kano matica medj pčele,
Gdje zazuju, one se vesele,
A ona jih zujom na trud miče,
Jer od truda njin se uhar stiče.

Toli i On kad rod blagosiva
Na žrtve ga i trude poziva.
(1898)

Biskupovu slavu u puku Martić izriče i jednostavnim »učenim« usporedbama:

No' mu slove divski spomenici,
Što narodnoj viek će ostat dicit,
Kô što slovi Akropol Atini
I bezsmrtne na Parnasu muze.
(1902)

Jednostavna se usporedba može popuniti i tematskim jezgrama iz prirodno ili viteškoga svijeta:

A nas r'jesi i djelom i viećem
Ko što bašču ljeto kiti cviećem.
(1898a)

Gdje se svedjer bori sa branika,
Kao vitez sa mejdana prieka.
(1901)

Od »pragmatičkih« figura Martić rado rabi i *sentencije*,³² ukrašavajući ih, kao što je to u sljedećim primjerima polisindetom i glasovnim podudaranjima:

U mučnostim krjepost blista –
U žeravi zlato sija, –
U trpljenju ljubav Krista,
I kâm alem mrak odbija.
(1893)

Vrieme kolo na okolo kreće
Vavjek napried, nigda nazad ne će.
(1902)

Izreka se pokatkad »stavlja u usta« i samome biskupu, bilježi znakovljem upravnoga govora te – kako se pripisuje povijesnoj osobi – postaje *krija*:³³

»Sve za vjeru i za domovinu.«
(1894, 1902)

64

U dužim je prigodnicama, gdje se lirski slavljenički ton izmjenjuje s osamostaljenim narativnim dionicama, a lirski subjekt postaje epskim pripovjedačem, bilo više prostora za razvijanje cjelovite panegiričke sheme. Tako je u opširnoj prigodnici u čast biskupova imendana (1902) razvijena cjelovita biografska rekapitulacija s općim mjestima pohvalnoga govora. Nakon uvodne apostrofe guslama, što funkcionira kao invokacija i indikacije teme, u pjesmi se nižu kronologijski uređeni biografski motivi: od »kolijevke«, ranoga djetinjstva i školovanja do napredovanja nadarenoga i pobožnoga mladića do biskupske časti. Netom prije završnog usklika pjesma završava

³² Sentencija kao figura, naspram sentencije kao sredstva dokazivanja, kod Lausberga je (1973: §872–879), kao i kod Škiljana (1992: 74), uvrštena u *figure misli* koje se temelje na postupku adjekcije. Sentencije se mogu javiti u obliku tvrdnje, ali dakako i u sastavu drugih figura, od kojih su omiljene usporedbe, antiteze, apostrofe, pitanja. Temeljno je obilježje sentencije njezin univerzalni karakter: kao općevažeća misao formulirana najčešće u jednoj rečenici, sentencija pojedinačnome sudu donosi autoritativnu potvrdu i na konkretan slučaj primijenjenu mudrost. Pragmatičnost se ove figure razaznaje u njezinoj iznimnoj ovisnosti o izvanjezičnome kontekstu.

³³ O *kriji* (*cbria*) kao posebnoj vrsti sentencije koja se pripisuje i »stavlja u usta« povijesnoj osobi usp. Lausberg (1973: §1117–1120). *Krija*, za razliku od sentencije koja ima univerzalan karakter i označuje opću životnu mudrost, uključuje i kratku poučnu anegdotu. Odnos između sentencije i *krije* analogan je odnosu u kojem stoje *quaestio infinita* i *quaestio finita*.

slikom veličanstvenoga đakovačkog »hrama«, koja je uklopljena u skraćenu slavensku antitezu:

A nù hrama, što u nebo strši,
u Djakovu gradu malahnomu,
Koji sveta bogoštovja vrši,
Nit ga sila od potresa skrši,
Niti će ga zlobni slomit biesi,
Jer ga vjera Isusova resi.
(1902)

Slikom đakovačke katedrale³⁴ pjesnik je ostvario cjelovitu panegiričku biografsku shemu. Đakovački je hram pohvala biskupu po onomu što će ostati »poslije njega«, vrline i djela velikog biskupa pohvala su po onomu »što je u njemu«, a njegovo su podrijetlo i zavičaj pohvala onoga što je bilo »prije njega«. ³⁵ Uz biografske podatke, autor je umetnuo i sakralni motiv zavjetovanja sina Bogorodici:

Rodi majka sina jedinoga
U Osieku gradu slavonskomu,
Rodila ga i umila liepo,
Pa je jedno jutro poranila
I na rujnu zora iznosila,
Da joj sine na zoru se smijne,
I na nebu gledala Danicu
A Danicu zvjezdu prehodnicu
Pa se moli preodnici majka
Da mu pravi sve kobi u dobi
A što bješe zvijezda Danica
To bijaše njoj Bogorodica
Ter ga majka zavjetova Njojzi
Od postanka do sudnjega danka
Da mu bude po milosti majka.
(1902)

U jednoj od dužih prigodnica (1894) radost je biskupova imendana potamnjena smrću njegova znamenitog neimenovanog prijatelja, u kojemu nije

³⁴ O đakovačkoj katedrali usp. Tordinčev sonet (1875) u interpretaciji M. Čurića (2005a: 45–47).

³⁵ Retor Emporije (5. st.) preporučuje sljedeću tehniku pohvalnoga govora: »Hvalimo nekoga po onome što je ispred njega samoga, što je u njemu i poslije njega.« Navod prema: Curtius (1998: 173).

teško prepoznati Franju Račkoga, koji je preminuo iste godine (13. veljače 1894), nešto više od mjesec dana prije Josipova. Tehnika pohvalnoga govora isprepleće se tako s tugovanjem³⁶ i tehnikom utješnoga govora:

Gle! gdje skoro jad ga napà,
Kad mu drûga smrt očenu,
S kojim svoje srce stapa,
Ni tad drhtan nepolenu;

Jer ugleda e sviet cio
Sa njegovim srcem plaka,
Što kô i Njem bjè premio
Ne imavši on premaka

Na prosvjete polju divnu
Uza ljubav roda mila
Blažec umom mražnju kivnu
Bistrim svjetom bratskih vila.

S česa svi ga oplakasmò
Kô najvišeg div – umnika
I ime mu prijat dasmo
U list vječnih slavljenika.
(1894)

66

3. ČESTITANJE: GOVOR I/LI ČIN

Kao utilitarna pjesnička vrsta koja svoj nastanak duguje pragmatičkim potrebama, prigodnice u širokom tematskome rasponu i raznovrsnim vrsnim sastavnicama neprekidno traju od antičkoga razdoblja upisujući se s više ili manje uspjeha u poetičke matrice gotovo svih književnopovijesnih razdoblja, premda afirmativan književni status u hijerarhiji pjesničkih vrsta nepovratno gube s nastupom modernističkih poetika. Gubeći svoju obavijesnu i komunikacijsku vrijednost, uslijed masovne uporabe tiska, prigodnice, kao i didaktička poezija s kojom dijele zajedničku upućenost na retorički kôd, postupno nestaju iz skupine kanoniziranih pjesničkih vrsta i danas se

³⁶ Od Martićevih elegija vrijedi spomenuti onu uz smrt Ivana Frane Jukića: *Tužni glas za vječni spomen Ivanu Jukiću*, ispjevanu u 409 deseteraca i »tužnu bugariju« u spomen pučkome pjevaču Perkanu, koju donosi Čičić (1930: 126–129).

prepoznaju kao »hladne« i »konvencionalne tvorevine«, a njihovi se tvorci spominju u književnim povjesnicima tek uzgred kao »puki stihotvorci«. Posve inkompatibilne s odrednicama estetike originalnosti, koja osvaja romantičarske poetike pa otad u različitim varijacijama traje kroz sve modernističke paradigme, prigodnice svoju literarnost ostvaruju na drugom i drukčijem planu.

Retorika u svojem punom opsegu: kao teorija argumentacije, teorija kompozicije i teorija elokucije čini sveobuhvatnu funkcionalnu gramatiku prigodnica koja upravlja svim planovima pjesničkoga diskursa. Štoviše, ona se nadaje kao sveobuhvatna komunikacijska gramatika kojom su povezani svi čimbenici jedinstvenoga komunikacijskog čina: autor, pjesnički tekst, naslovnik i šira komunikacijska zajednica, kao i ukupan pragmatički kontekst. Pa dok svoju literarnost prigodnice ostvaruju na razini izričaja: kroz izrazitu zasićenost stilskih ukrasa (trope i figura) ovjeravajući se kao raskošan pjesnički »kićeni« govor, intersubjektivna i dijaloška dimenzija ove pjesničke vrste, kao i njezina javna uporaba/izvedba u zadanome i konvencijama definirano-me pragmatičkome kontekstu, pruža mogućnost da ih se na pragmatičkoj razini cjeline pjesničkoga diskursa promotri i kao performative.

Martićeve prigodnice ispunjavaju naime prvi uvjet performativa: kazati znači činiti. Najvidljivije je to u eksplicitnim performativnim iskazima ostvarenim u završnim eksklamacijama. Formulama *benedictio* ili *optatio* Martić izvodi javni govorni čin čestitanja imendana, rodendana ili stanovite obljetnice, što se u proširenoj Austinovoj teoriji o ilokuciji³⁷ može bez dvojbe priključiti razredu *bijejvitiva*.³⁸ Međutim, i na razini cjeline pjesničkoga diskursa njegove prigodnice, posebice lirske počasnice, potvrđuju se ponajprije kao ilokucijski govorni činovi: samim iskazivanjem one vrše čin čestitanja. One naime funkcioniraju kao performativi jer se izriču prema dogovorenu konvencionalnom postupku koji ima zadani konvencionalni učinak: izricanje stanovitih riječi u stanovitim osoba u stanovitim okolnostima. Martićeve prigodnice ispunjavaju i sljedeći uvjet performativa, kako ga je predočio Austin: pojedine osobe i okolnosti u danom slučaju moraju biti prikladne i svi sudionici moraju taj postupak izvesti pravilno.³⁹ Čestitati imendan ili rodendan slavnog biskupu na sadržajnoj razini ne podliježe kriteriju kon-

³⁷ O Austinovoj teoriji govornih činova i posebice ilokucijskih govornih činova unutar kojih je razrađena teorija performativa usp. Felman (1993: 13–18), Peternai (2005: 15–21).

³⁸ Razred *bijejvitiva* uključuje činove govora vezane uz neko društveno ophođenje (čestitati, ispričati se, pozdraviti). Usp. Felman (1993: 16).

³⁹ Usp. Austinove uvjete za performativ prema: Culler (1991: 98).

stantiva: istinito/neistinito, nego se realizira kao javna govorna izvedba/čin u kojoj (pjesnički) govor poprima, ponad svojega značenja, određenu (*ilokucijsku*) snagu iskazivanja. Neizmjerena važnost zbiljskoga i »ozbiljnoga« pragmatičkog situacijskog konteksta za Martićeve prigodnice, njihova zadana uporaba unutar strogih i kodificiranih uljudbenih pravila u okviru crkvenog protokola za stanovite slavljeničke prigode čini ih performativima *par excellence*.⁴⁰ Ilokucijsku snagu Martićevih prigodnica jamči upravo stvarnosnost konteksta i njegove konvencije, jer upravo pragmatičke konvencije s jedne strane uvjetuju prigodnice – jer ovlašćuju pjesnika da pjesmom obilježi biskupov imendan – dok s druge strane u trenutku njihova izricanja upravo konvencije pragmatičkoga konteksta jamče njihovu »ozbiljnost«. Martić izriče konvencijama ovjeren iskaz čestitanja sa zadanim i očekivanim učinkom čina čestitanja uvaženom naslovniku. Taj iskaz/čin uključuje definiran retorički obrazac naslijeden iz pohvalne vrste epideiktikoga govora (pohvala vrlina i djela naslovnika) koji se realizira svečanim i raskošnim govorom »visokoga« stila, a pritom je Martić kao pripadnik katoličkoga redovničkog reda i biskupov prijatelj – a uz to i priznati pjesnik – za takav iskaz/čin ovlaštena i prikladna osoba. Uključimo li tako i Benvenisteov dodatak Austinovu učenju o performativima (Felman 1993: 16–18), Martićeve prigodnice ispunjavaju i četiri pridružena kriterija:

68

1. performativni su činovi uvijek ovlašteni: Martić kao franjevac, i time pripadnik katoličkoga redovničkoga reda, raspolaže pravom iskazivanja čina čestitanja;
2. performativan iskaz posjeduje svojstvo jedinstvenosti: čestitati imendan biskupu, primjerice, moguće je u samo određenim uvjetima i samo jednom u crkvenoj kalendarskoj godini (na blagdan sv. Josipa), a svako novo čestitanje predstavljalo bi i novi čin;
3. performativ je autoreferencijalan jer se referira na stvarnost što je sam tvori: Martićev čin čestitanja istovjetan je s iskazom čina;
4. performativan iskaz jest čin imenovanja čina što ga je izveo počinitelj: iskaz čestitanja Martić je izveo imenovanjem čina čestitanja.⁴¹

⁴⁰ Austin naime iz teorije performativa isključuje neozbiljne iskaze i fikijski diskurs kao »nametnike«, čak i onda kada se primjerice performativ uvodi u pjesmu, pozivajući se na važnost stvarnoga konteksta iskazivanja. Uspjeh performativa, po Austinu, ovisi o tomu da bude »ozbiljno« shvaćen. Usp. o tomu, kao i o kritici Austinova isključivanja ovih tipova diskursa: Felman (1993: 118–126), Culler (1991: 99–103).

⁴¹ Primjenu istih kriterija na prigodnice Strossmayeru (A. Bobića, S. Kotziana, A. Sabolovića, J. Tordinca, I. Okrugića) objelodanjene u Osijeku od 1850. do 1861. usp. Pšihistal (1996: 214).

Živ uporabni kontekst Martićevih prigodnica nije poništen uporabom pohvalne topike, pa se one ne mogu opisati kao »neozbiljni« pjesnički nametnici »pravih« performativa. Nasljedujući prigodničarski slavljenički raskošan govor, te prigodnice svoju literarnost ovjeravaju kroz izrazitu zasićenost stilskih ukrasa, što čini integralnu sastavnicu pomno izgrađene polifunkcionalne gramatike zadane ukupnim pragmatičkim kontekstom. Tek visoko stiliziranom svečanom uporabom jezika Martić može udovoljiti pragmatičkim zahtjevima. Stoga, nema sukoba između estetske i pragmatičke funkcije pjesničkoga diskursa: obje su propisane jedinstvenom pragmatikom, koja je jedino mjerilo uspjeha ili neuspjeha Martićevih prigodnica.

4. USMENA KULTURA I »PISMENI UM«

I kada se to »kojim slučajem ne bi unaprijed znalo«, tvrdi J. Kekez (1996: 167), »svejedno bi se moglo lako pretpostaviti poveliku prisutnost usmene književnosti i u njoj posebno epske deseteračke pjesme u djelu fra Grga Martića«. ⁴² O uzrocima Martićeva »pjevanja na narodnu« Kekez sažeto izvješćuje: fra Grgo djeluje i stvara u »zlatno doba« usmene književnosti te potječe iz »zlatne sredine« za usmenu književnost. Martićeve prigodnice Strossmayeru potvrđuju pravilo: intencionalnom potragom u njima ne bismo mogli zaobići niti jednu od figura iz našega narodnog pjesništva koje je usustavio L. Zima (1880). Usmenost Martićevih prigodnica nije dakle samo rezultat toga što on djeluje u »zlatnome dobu« za usmenu književnost te slijedi aktualne poetičke smjernice, niti je to samo Martićev danak »ilirskim idejama« uz koje on pristaje još kao zagrebački đak, nego je u dubinskoj korelaciji s dominantno *usmenom* kulturom (Havelock 2003: 77–92) njegova zavičaja te napose s njegovom pripadnošću franjevačkome redu, koji je u okviru provincije Bosne Srebrene kao jedini onodobni katolički pastoralni kler u Bosni i Hercegovini (Karamatić 1992: 43) uvijek, u svim okolnostima i do kraja potvrdio svoju odanost »kršćanskome stadu«. Fra Grgo pjeva Strossmayeru i zaodijeva se narodnim kolektivnim identitetom, tako da autorsko »Ja« postaje sinegdohom kršćanske raje u Bosni i

⁴² I K. Šegvić zaključuje (1908: 116) kako »nije moguće naći u djelu Luke Zime o figurama u našoj narodnoj pjesmi ni jedne, koje ne ćeš naći i u Martićevim pjesmama obilno zastupane«.

Hercegovini koja u Hrvatskoj, Zagrebu i Strossmayeru vidi svoje najvjernije i jedine zagovornike.

Usmena je poezija temeljni arheokod Martićevih prigodnica, što se očituje i na tematsko-motivskom planu koji obiluje općim mjestima iz usmene tradicije, kao i na izričajno-stilskom planu nametljivo strukturiranom prema matrici usmenoknjiževne retorike. Martić je međutim uspješno i vješto mistificirao svoj autorski glas prikrivajući ga narodnim kolektivitetom. Narodni stih (osmerac i deseterac) on podvrgava pravilnoj strofičkoj i srokovnoj organizaciji, a figure prepoznatljive iz usmene književnosti obogaćuje sofisticiranom obradom dodajući im i one koje se rijetko zatječu kod pučkih pjesnika, kao što su primjerice razvijene usporedbe, kojima se – uza sve geste skromnosti – potvrdio kao »učen« i vješt pjesnik. Naposljetku, ako ni zbog čeg drugoga ono mu upravo po ovim razvijenim usporedbama pristaje Jagićeva atribucija »hrvatskoga Homera«. Usmenoknjiževna retorika, koja ne slijedi niti jednu kodificiranu eksplicitnu retoriku ili poetiku, u fra Grginim je prigodnicama doživjela zanimljivu preobrazbu. U sretnom spoju našli su se izvorna usmenost kao živ idiom njegove komunikacijske zajednice i »pismeni« um učenoga franjevca oploden klasičnom naobrazbom i poznavanjem retoričkih pravila. Pjevanje »na narodnu« bilo je primarni komunikacijski sustav usmene kulture fra Grgina zavičaja te je doista lako pretpostaviti, kako tvrdi Šegvić (1908: 93), »da je Martić ostao nepismen kod kuće, bio bi guslar ili drugi Perkan«. ⁴³ Usmenost dakle pripada njegovoj izvornoj pjesničkoj vokaciji koju je potom »pismeni um« koliko oplodio toliko i zamrznuo i ukrutio podvrgavajući ju pravilima pisma.

70

5. ZAKLJUČAK ILI O *VELIČINI MALENOG*

Raščlamba izričajno-stilskoga plana Martićevih prigodnica, (pre)napučenoga tropima i figurama nametljivo usmenoknjiževne fakture, kao i uporabljena topika pohvalnoga govora, pokazala je kako je pragmatički kontekst definiran konkretnom prigodom i zadanim komunikacijskim ulogama, ona nevidljiva komunikacijska gramatika koja propisuje selekcijska i kombinacijska pravila u proizvodnji govora/čina kako na razini njegova tematsko-motivskoga odabira tako i na razini dispozicije građe i površinskoj stilskoj razini. Ilokucijska snaga njegovih prigodnica, razvidna već u eksplicitnim performativnim iskazima kroz formule *benedictio* i *optatio*, kao i na razini cjeline pjesničkoga diskursa,

⁴³ Fra Grgo mladost provodi čuvajući ovce po planini Radovanu slušajući, uz gusle, Kačića i junačke pjesme.

dopušta nam da se prema važećim kriterijima promotre kao govorni činovi. Svaka od njegovih prigodnica na izvanjezičnoj, kontekstualnoj razini mora udovoljiti načelu performativa: iskaz čestitanja, u strogo kodificiranome pragmatičkome okruženju, ostvaruje se i kao čin čestitanja.

Ipak, sve ako su iz retoričkoga motrišta ili kroz prizmu teorije govornih činova Martićeve prigodnice i danas zanimljive te vrijedne znanstvene pozornosti,⁴⁴ teško je očekivati da će privući pozornost suvremenoga čitateljstva. Svoju su pravu svrhu one – čini se – ispunile jednokratno: u trenutku kada su nastale. One tako, po svojoj nakani, ne dijele sudbinu kanonskih i vječnih pjesničkih djela. Nerealno bi se bilo nadati da će se opsegom ograničeni reci književnih povjesnica dopunjavati pjesmotvorima fra Grge, među kojima skromno mjesto i to više kao »dokument vremena« nego kao »umjetnička tvorevina«⁴⁵ pripada tek *Osvetnicima*.⁴⁶ Ne može se dakle osporiti kako fra Grgino pjevanje »na narodnu« nije doseglo izvrsnost jednoga Kačića ili Mažuranića. Ipak, ovaj svojedobno iznimno čitan i priznat pjesnik⁴⁷ i prozni pisac: pripovjedač, putopisac, pisac autobiografske i memoarske proze, pionir u sakupljanju usmenih pjesama,⁴⁸ prevoditelj, zaslužni kulturni djelatnik i posljednji veliki zagovornik ilirskih ideja u Bosni i Hercegovu (Živančević 1975: 183, Šicel 1997: 65), koji je spjevao više od sto tisuća deseteraca, zavrjedio je barem toliko da ga se na stranicama književnih povjesnica (Prosperov Novak 2003: 220) ne zove »Bosancem«⁴⁹ i ne vrednuje kao »ironijski odslik« Franje Markovića.

⁴⁴ Usp. i suvremenu književnoznanstvenu raščlambu Martićevih *Osvetnika*: Dukić (1996).

⁴⁵ Tako prosuđuje Barac (1947: 119), što postaje »općim mjestom« u književnopovijesnim prikazima.

⁴⁶ Šicel (2004: 90) bilježi Martićev prvi pjesnički nastup i sažeto, ali objektivno, naznačuje njegov literarni profil »vrlo plodan tijekom dugogodišnjega života i rada – pišući ponajviše prigodnice i marljivo skupljajući narodne pjesme – u povijesti je književnosti ostao poznat samo po djelu *Osvetnici*. [...] Martić, vrlo obrazovana osoba, akribijski opservira političke događaje i društvene mijene u Bosni [...]«

⁴⁷ O Martiću se svojedobno pisalo kao o malo kojem piscu: o njemu pišu priznata kritičarska imena: Đ. Šurmin, I. Despot, T. Alaupović, J. Čedomil, V. Deželić, V. Dukat i mnogi drugi. Od svih njih, tek je T. Alaupović iznio »neke nedostatke« Martićevih djela. Usp. Barac (1947: 83–86).

⁴⁸ Iznimno su vrijedne *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke* (Osijek 1858), koje su nastale kao kruna sakupljačkoga rada Martića i Jukića.

⁴⁹ »Začudo«, jedan od pseudonima fra Grge, uz Nenad, Ljubomir, Poznanović, Radovan, Zlatoust, bio je i Hercegovac.

Taj učeni franjevac,⁵⁰ rođen u Hercegovini u selu Rastovači kod Posušja, sav je svoj život stavio u službu obespravljene i ponižene kršćanske raje, vidjevši tek u nastupu austrougarske uprave nad Bosnom i Hercegovinom (1878–1914) priliku za izbavljenje.⁵¹ Svoj pjesnički dar, počesto prenapučen ideologemima slavenstva, sapet čestim nužnim gramatičkim figurama koje su mu diktirali zahtjevi metra, fra Grgo je nesebično i ne samo zbog »poetike dodvoravanja« u svojim prigodnicama stavio u službu drugih. On je doista u svojem zavičaju imao »nerazvijenu književnu publiku« i u njemu nije bilo ni »akademija ni časopisa«,⁵² kako tvrdi Prosperov Novak (2003: 220), ali to ne znači, kako zaključuje spomenuti autor, da u njemu za fra Grgu »znatnijeg književnog prostora nije bilo«. Jer fra Grgi »bosanska stvarnost nije bila egzotika« niti je u njoj bilo nemoguće postati »narodnim pjesnikom«.

Tumačili mi Martićev iznimno dug i plodotvoran život njegovom domišljatošću ili znakom providnosti, on je čudom izbjegao tragičnu životnu sudbinu prijatelja fra Ivana Franje Jukića (1811–1857), koji je pak – da je bilo sreće – mogao postati »hrvatskim Vukom«. Pod stalnom prismotrom zbog »panslavizma«, pozivljući neprestance Jelačića i europske dvorove, napose Beč, za oslobođenje od Turaka, fra Grgo će uspješno i diplomatski »sa pašama piti a za raju raditi, prijateljevati sa konsulima velikih vlasti, a da ne izgubi povjerenje carevih vezira« (Šegvić 1908: 86). Književnopovijesna mu sudbina ipak nije bila odveć sretna te nije uspio izbjeći tragičnost onih književnika koja se ponajbolje oslikava u Barčevoj knjizi (1947), čiji se sadržaj više-manje zaboravlja, ali naslov pamti: *Veličina malenih*.

72

⁵⁰ U svojoj knjižnici, koja je nažalost izgorjela 1852, fra Grgo drži antičke pisce, naizust zna Horacija, Vergilija, Tibula, Propercija, Cicerona, prevodi *Eneidu*, preuređuje u narodnom desetercu Mareticev prijevod *Odiseje*, poznaje francuski, talijanski, mađarski, turski i njemački jezik.

⁵¹ Fra Grgo šalje pozdravni brzozav na Berlinski kongres, sudjeluje u deputaciji zahvalnosti u povodu uspostavljanja austrougarske uprave početkom prosinca 1878. u Beču i Budimpešti, piše prigodnicu u slavu »srebrnog pira Njihovih cesarskih i kraljevskih Veličanstava«, ali se već sljedeće godine zauvijek povlači iz Sarajeva u Kreševo. Usp. Šegvić (1908: 125. i 126), Čičić (1930: 105–112).

⁵² Uzgred, Jukić i Martić rade s desetak mladih franjevaca na osnivanju »književnoga društva«, o čemu obavješćuju Gaja, kojemu je glasilo bio časopis »Bosanski prijatelj« (1850). Usp. sadržaj triju svezaka: Čičić (1930: 30–31).

BIBLIOGRAFIJA

A. IZVORI

Grgo Martić

- (1875): *Posvetnica na 25. ljetni gôd posvećenja Preuzvišenoga gospodina biskupa Josipa Furja Štrosmajera i osvećenja osnova stolne crkve u Djakovu, 8. rujna 1875*, »Glasnik biskupije Djakovačko-sriemske« III: 17, 146–149. Sbor bosanskih franjevaca.⁵³
- (1885): *U proslavlje sedamdesetljetnoga rođendana Preuzvišenog gospodina vladike Josipa Furja Strossmayera, dne 4. veljače 1885*, GBBS, XIII: 2, 9–10. F. G. M.
- (1887): *Slavnomu imendanu Preuzvišenoga i Presvietloga gospodina Josipa Furja Strossmayera, biskupa bosansko-djakovačkoga itd. (Godovna čestitka)*, GBBS, XV: 5, 93. anonim.
- (1888): *Pripjev Zlatomisnoj slavi Preuzvišenoga g. biskupa Josipa Furja Strossmayera, dneva 19. ožujka 1888*, GBBS, XVI: 5, 79–80.
- (1889): *U počast imendanu slavnoga biskupa Josipa J. Strossmayera, godine 1889*, GBBS, XVII: 5, 85–86.
- (1890): *U slavje imendana Preuzvišenoga gospodina Josipa Furja Strossmayera, biskupa bosansko-djakovačko i sriemskoga, dneva 19. ožujka 1890*, GBBS, XVIII: 5, 83–84. F. G. M.
- (1891): *K' svečanosti imendana Njegove Preuzvišenosti Josipa Furja Strossmayera, biskupa bosanskog', djakovačkog' i sriemskoga (Pripjev)*, GBBS, XIX: 5, 75. F. G. M.
- (1893): *Slava imendanu Preuzvišenoga gospodina Josipa Furja Strossmayera, bosansko-djakovačkoga i sriemskog biskupa, dneva 19. ožujka 1893*, GBBS, XXI: 5, 73–74.
- (1894): *Proslavi imendana slavnoga hrvatskoga mecenasa, Preuzvišenoga gospodina biskupa Josipa Furja Strossmayera, dne 19. ožujka 1894*, GBBS, XXII: 5, 57–59. F. G. M.
- (1895): *K' slavi imendana Preuzvišenoga, Presvjetloga i Prečastnoga gospodina Josipa Furja Strossmayera, biskupa bosansko-djakovačkoga i sriemskoga, dne 19. ožujka 1895*, GBBS, XXIII: 5, 49. Fra Grgo
- (1896): *K' slavi imendana Preuzvišenoga, Presvj. i Prečastnoga gospodina Josipa Furja Strossmayera, biskupa bosanskog, djakovačkog i sriemskoga itd., dana 19. ožujka 1896*, GBBS, XXIV: 5, 55–56.

⁵³ Ova je prigodnica objavljena u »Glasniku« koji je tada izlazio pod navedenim nazivom. U nastavku za prigodnice koje su objavljene u »Glasniku biskupija Bosanske i Sriemske« rabim kraticu GBBS.

- (1897): *K' preslavnom imendanu Josipa Furja Strossmayera, biskupa djakovačkoga i dobrotvora narodnjega, god. 1897*, GBBS, XXV: 5, 55–56. Fra Grgo
- (1898): *K diamantnoj misi Preuzvišenoga gospodina Josipa Furja Strossmayera, biskupa bosansko-djakovačkoga i sriemskoga, dne 16. veljače 1898*, GBBS, XXVI: 3, 20. Fra Grgo
- (1898a): *Na srećni imendan Preuzvišenoga gospodina Josipa Furja Strossmajera, biskupa bosansko-sriem djakovačkoga, dne 19. ožujka 1898*, GBBS XXVI: 5, 59–60.
- (1899): *K slavnom imendanu Preuzvišenog gospodina Josipa F. Strossmayera, biskupa bosansko-djakovačkog i sriemskog, dne 19. ožujka 1899*, GBBS, XVII: 5, 45–46.
- (1900): *Na put k' Svetoj Stolici u Rim, Preuzvišenom gospodinu Josipu Furju Strossmajeru iz Djakova, dne 23. rujna 1900*, GBBS XVIII: 18, 143. Fr. G. M.
- (1901): *U čast imendana Preuzvišenoga gospodina Josipa Furja Strossmayera, biskupa Bosne i Sriema, dne 19. ožujka 1901*, GBBS XXIX: 5, 39. F. Gr. M.
- (1902): *K slavi imendana Preuzvišenoga gospodina Josipa Furja Strossmayera*, GBBS XXX: 5, 33–35.
- (1903): *Čestitka slavnomu imendanu Preuzvišenoga Mecene svoga naroda gospodina Josipa F. Strossmayera, biskupa bosanskoga i sriemskoga, dneva 19. ožujka 1903*, GBBS XXXI: 5, 33.

74

B. LITERATURA

- Aristotel: *O pjesničkom umijeću* (prev. i komentirao Z. Dukat), Zagreb: August Cesarec, 1983.
- Aristotel: *Retorika* (prir., prev. i komentirao M. Višić), Zagreb: Naprijed, 1989.
- Barac, A. (1947): *Grgo Martić*. U: *Velična malenib*: Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 79–119.
- Benčić, Ž. (1995): *Antonozmazija*. U: *Tropi i figure* (ur. Ž. Benčić i D. Fališevac), Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 189–219.
- Brešić, V. (2005): *Tri prigodnice biskupu Strossmayeru*. U: *Zbornik radova 1. i 2. Strossmayerovih dana* (ur. M. Ćurić), Đakovo, 27–40.
- Budor, K. (1995): *Retorika i njezin odnos prema igri riječima*. U: *Tropi i figure* (ur. Ž. Benčić i D. Fališevac), Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 327–343.
- Cepelić, M. (1906): *Martić i Strossmayer*. U: *Fra Grgo Martić: Spomen knjiga* (prir. J. Milaković), Sarajevo.
- Culler, J. (1991): *O dekonstrukciji: teorija i kritika poslije strukturalizma* (prev. S. Čerlek), Zagreb: Globus.

- Curtius, E. R. (1998): *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (prev. S. Markuš), Zagreb: Naprijed.
- Čičić, A. (1930): *Monografija o fra Grgi Martiću*, Zagreb.
- Čurić, M. (2005): *Popis prigodnih pjesama u Glasniku između 1874. do 1905.* U: *Prigodnice biskupu Strossmayeru objavljene u Glasniku od 1874. do 1905.* (prir. M. Čurić), Đakovo: Matica hrvatska, 127–133.
- Čurić, M. (2005a): *O tri soneta Furja Tordinca posvećena biskupu Strossmayeru.* U: *Zbornik radova 1. i 2. Strossmayerovih dana* (ur. M. Čurić), Đakovo, 41–50.
- Dukić, D. (1996): *Aksiologija epskoga svijeta Osvetnika fra Grga Martića.* U: *Fra Grgo Martić i njegovo doba: Zbornik radova znanstvenoga skupa*, Zagreb: Zavičajni klub Posušje, 149–165.
- Felman, S. (1993): *Skandal tijela u govoru* (prev. G. V. Popović), Zagreb: Naklada MD.
- Guiraud, P. (1964): *Stilistika*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Havelock, E. A. (2003): *Muza uči pisati: razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas* (prev. T. Brlek), Zagreb: AGM.
- Jagić, V. (1861): *Pabirci po cvieću našega narodnoga pjesništva.* U: *Program kr. gimnazije u Zagrebu šk. god. 1861*, Zagreb, 3–21.
- Karamatić, M. (1992): *Franjevci Bosne Srebrene u vrijeme austrougarske uprave 1878–1914.* Sarajevo: Svjetlo riječi.
- Kvintilijan (1967): *Obrazovanje govornika* (prev. P. Pejčinović), Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kvintilijan (1988): *Ausbildung des Redners* (prir. i prev. H. Rahn), Darmstadt.
- Kekez, J. (1996): *Fra Grgo Martić i usmena epika.* U: *Fra Grgo Martić i njegovo doba: Zbornik radova znanstvenoga skupa*, Zagreb: Zavičajni klub Posušje, 167–174.
- Lachmann, R. (2002): *Phantasia, Memoria, Rhetorica* (prev. D. Beganović), Zagreb: Matica hrvatska.
- Lausberg, H. (1973): *Handbuch der literarischen Rhetorik*, München: Max Hueber.
- Pavić, M./Cepelić, M. (1994): *Biskup Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djaka-vački i sriemski, god. 1850–1900*, Đakovo: Biskupski ordinarijat (pretisak).
- Peternai, K. (2005): *Učinci književnosti.* Zagreb: Disput.
- Petrović, S. (1986): *Stih.* U: *Uvod u književnost* (prir. Z. Škreb i A. Stamać), Zagreb, 283–334.
- Plett, H. F. (1973): *Einführung in die rhetorische textanalyse*, Hamburg.
- Prosperov Novak, S. (2003): *Povijest hrvatske književnosti od Bačanske ploče do danas*, Zagreb.
- Pšihistal, R. (1996): *Pjesničke prigodnice Josipu Furju Strossmayeru.* U: *Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas* (prir. S. Marijanović), Osijek: Pedagoški fakultet Osijek, 207–222.

- Ricoeur, P. (1981): *Živa metafora* (prev. Nada Vajs), Zagreb: GZH.
- Solar, M. (2001): *Teorija književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.
- Srakić, M. (2005): *Svećenici (o) Strossmayeru*. U: *Zbornik radova 1. i 2. Strossmayerovih dana* (ur. M. Čurić), Đakovo, 85–104.
- Stamać, A. (1983): *Teorija metafore*, Zagreb.
- Šegvić, K. (1908): *Život i djela fra Grge Martića*, »Ljetopis JAZU«, sv. 22, 81–126.
- Šicel, M. (1997): *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga.
- Šicel, M. (2004): *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća*, knjiga I. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Škiljan, D. (1989): *Terminologija: tropi i figure*, »Latina et Graeca«, 34, 62–75.
- Škiljan, D. (1992): *Antičke figure i tropi i znanost o jeziku*. U: *Dijalog s antikom*, Zagreb: Latina et Graeca, 63–102.
- Zovko, T. (2005): *Pjesme prigodnice ispjevane u čast biskupa Josipa Furja Strossmayera*, »Vjesnik biskupije Đakovačke i Srijemske«, CXXIII: 5, 411–416.
- Zima, L. (1880): *Figure u našem narodnom pjesničtvu s njihovom teorijom*, Zagreb: JAZU.
- Živančević, M. (1975): *Ilirizam*. U: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Zagreb: Liber, 7–217.

Primljeno 18. rujna 2006.

S u m m a r y

OCCASIONAL POEMS BY FRIAR GRGO MARTIĆ TO BISHOP STROSSMAYER: AN INSIGHT INTO THE RHETORIC OF ORAL POETRY

The number of *prigodnice* (occasional poems) exceeds all expectations: if we were to systemize them according to their chronological or thematical parameters, we would reconstruct *poetical history* of Strossmayer's life. Even if we avoid such an ambitious endeavour and reduce the subject of our research to the limited and available corpus of the poems by one author, we shall still have enough material for analytical research. Friar Grgo Martić (1822–1905), was Strossmayer's »man of occasional poems« *par excellence*, because no other writer or poet, among numerous authors, produced as high a number of these poems as this learned Franciscan whom V. Jagić called »Croatian Homer«. When considering poetic texts for special occasions, the fundamental guidelines for the research are determined independently of the author and his intention. The literary value of these texts cannot be found in the autonomous authorial inventiveness on the content level but on the level

of expression and style of the poetic discourse. Likewise, the determining parameters are not to be found in aesthetic or poetic tractate but in the rhetorical codes prescribed within three rhetorical fields: the theory of argumentation, the theory of composition and the theory of elocution. Being a comprehensive communicative grammar, the rhetoric prescribes both selective and combinatorial rules in the creation of poems for special occasions at three levels: the level of thematic and motivational choice, the level of structure disposition and the level of surface style. Therefore, the analysis of Martić's poems deals with these three levels. However, the category of oral tradition, which is the dominant component of Martić's poetic discourse, has directed our research towards the pragmatic context of these poems which is equally responsible for their creation and for their – apparently – short-lived »literary« success.

